

کارکرد اجتماعی دیوار نگاری در آثار نقاشی دیواری مطالعه موردی سه نقاشی دیواری از عادل یزدی با عناوین زیارت، زیبایی عاشورا و مجموعه کوچه گالری نارنجستان قوام

فاطمه شفیعی^۱

چکیده:

امروزه دیوارنگاره دارای معنا و کارکردی بسیار متفاوت از نقاشی‌های دیواری گذشته است که بیشتر در درون خانه‌ها و بر بخشی از دیوار بناهای مهم ترسیم می‌شد. دیوارنگاره‌ها به شهرها زیبایی می‌دهند و تمامی تلاش دست‌اندرکاران اجرای دیوارنگاره‌ها در این است که به نحوی شکل و محتوای دیوارنگاره در پیوند با فرهنگ شهری و باورهای مردم ساکن شهر باشد. دیوارنگاره‌های عادل یزدی که در مناطق مهم و بافت‌های تاریخی شهر شیراز ترسیم شده دارای کارکردهای مهم اجتماعی هستند. این دیوارنگاره علاوه بر آنکه هویت ساز هستند به هویت مردم شهر نیز بی توجه نبوده‌اند. زیبایی و تناسب، استفاده از عناصر ایرانی و اسلامی، توجه به فرهنگ بومی و قومی شهر شیراز، باورها و عقاید مردم در این دیوارنگاره به صورت مطلوبی مورد توجه نقاش قرار گرفته‌اند. سه دیوارنگاره «زیارت»، «زیبایی عاشورا» و «مجموعه کوچه گالری نارنجستان قوام»، با وجود تفاوت‌ها، بیانگر شکلی از زیست اجتماعی در شهر شیراز هستند که در طول سالیان در درون شهر جاری و ساری بوده است. هدف از نوشتار پیش رو رسیدن به کارکردهای اجتماعی سه دیوارنگاره فوق الذکر است که از طریق روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای و مشاهده میدانی آثار انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این سه دیوارنگاره با فرهنگ عمومی و اجتماعی شهر شیراز در ارتباط و پیوند است و هر مخاطب شیرازی و غیر شیرازی به راحتی می‌تواند با این آثار ارتباط برقرار نماید.

واژگان کلیدی: دیوارنگاره، کارکرد اجتماعی، شهر شیراز، دیوارنگاره زیارت، زیبایی عاشورا، کوچه گالری قوام

^۱ کارشناسی ارشد پژوهش هنر، پردیس بین‌الملل دانشگاه شیراز

مقدمه

واژه دیوارنگاری به معنای ایجاد تصویر و خط بر سطح دیوار است. دیوارنگاری از ابتدای تاریخ وجود داشته است و می‌توان ادعا نمود که نقاشی به معنای خلق اثر در یک قاب حاصل دیوارنگاری است. در دیوارنگاری دیوار سطحی هست که تصویر و خط به مانند تابلو نقاشی بر سطح دیوار ایجاد می‌شود. امروزه دیوارنگاری ابعاد تازه و گسترده‌تری پیدا کرده است و جزئی از مبلان شهری تلقی می‌شود. دیوارنگاری در شهرهای امروزی کارکردهای مختلف اجتماعی، سیاسی پیدا کرده است و هر اثری که در سطح یک شهر و بر روی دیوار نصب یا ترسیم می‌شود، حامل معناها و کارکردهای مختلف چه با فضای شهری و چه با مخاطبان است. دیوارنگاره «زیبایی عاشورا» که در پرفت آمدترین بخش شهر خلق شده دارای مضامین مذهبی و اعتقادی است که در پیوند با مذهب و دین مردم ساکن شهر شیراز است و از سوی دیگر نقاش تلاش کرده که رویکردهای ایرانی در نقاشی را نیز حفظ کند برای مثال عدم پرسپکتیو، الهام از نقاشی قهوه‌خانه‌ای و کاربرد رنگهایی که بعد معنوی اثر را دوچندان کرده است. «زیبایی عاشورا» به مهمترین واقعه آیینی در مذهب شیعه اشاره می‌کند و علاوه بر آن ادامه دهنده سنت‌های نقاشی ایرانی-اسلامی نیز هست.

فضاهای شهری به عنوان مکان وسیع و متنوعی از کار، زندگی و آمد و شد شهروندان از دیرباز مورد توجه هنرمندان و بانیان فرهنگی بوده و در این رابطه دیوارنگاری به عنوان هنری شهری و مردمی به شمار می‌رود که تاثیر بسیاری بر مخاطب خود می‌گذارد. هنرهای شهری شاخه‌های متنوعی از جمله مجسمه‌سازی و دیوارنگاری و طراحی محیطی حتی طراحی در طبیعت و فضاهای خارج از شهر را در بر می‌گیرد. امروزه نقاشی دیواری از نظر ایجاد تاثیر قوی بصری و آفرینش زیبایی و هماهنگی فرم و ریتم نقش ارزشمندی در آثار معماری و زیباسازی زندگی و محیط شهری دارد. خوانش آسان تر آثار دیوارنگاری به عنوان روشی از نقاشی، باعث شده است که این هنر در ترکیب و تعامل با معماری، در هویت مند ساختن فضای شهری ایفای نقش کند و با توجه به این که خوانش عنصر معنا از طریق تصویر، ساده تر و عمومیت یافته تر از فهم آن از طریق حجم و فرم معماری است، شهروندان را در دریافت و شناخت هویت فرهنگی و اجتماعی محیط و در نتیجه سازمان دهی ذهنی منظر شهری یاری می‌کند. (غزائیان، حقیقت‌بین، ۱۳۹۲)

منشا دیوارنگاری را می‌توان در مجسمه‌های پیش از تاریخ و نقاشی‌های غار جستجو کرد. دیوارنگاری سنتی در نقاشی است که از قرن اولیه به ویژه از دوره رنسانس بدان توجه شده و شاهکارهای دیوارنگاری را می‌توان در کلیسای واتیکان که توسط رافائل خلق شده مشاهده کرد.

دیوارنگاری رنگ‌آمیزی یا ایجاد نقش و نگار بر روی دیوار است که به عنوان یک رسانه یا یک سطح جاودانه عمل می‌کند. هنر دیوارنگاری می‌تواند کیفیت ظاهری محیط را افزایش داده و علاوه بر آنکه به زیبایی محیط کمک می‌کند می‌تواند تاثیرات اجتماعی و حتی اقتصادی نیز داشته باشد. (عمادی، آشوری، کفشچیان مقدم، ۱۳۹۴) هنر دیوارنگاری خیابانی به عنوان یک شکل هنری شهری در دهه‌های اخیر با شتابی زیاد تکامل و رشد کرده است. در ایران نیز سنت دیوارنگاری بسیار عمیق و قوی است و با وجود تحولات مختلف از جمله تغییر حکومت‌ها، انقلاب‌ها، هنوز به حیات خود ادامه می‌دهد.

بعد از انقلاب رویکردهای مختلف به دیوارنگاری به سمت رویکردهای دینی و مذهبی رفت و بیشتر هنرمندان و سازمانهای دولتی تلاش کردند مسائل ملی، پیام‌های اعتقادی یا سیاسی و حتی نظامی را در دیوارنگاره‌ها منعکس کنند. هنر دیوارنگاری را می‌توان به عنوان هنر در عرصه عمومی تلقی کرد.

بیان مساله

دیوارنگاری یکی از عمده ترین روشهای تولید هنری در زمینه هنرهای تجسمی است که به لحاظ قدمت تاریخی و ارزش اجتماعی و قابلیت های زیباسازی و هویت بخشی در زمره مهمترین رشته ها و گونه های هنری است. دیوارنگاری در ایران تحولات زیادی را طی کرده است. بعد از انقلاب اسلامی دیوارنگاره ها دارای مضامین دینی و مذهبی شد و همه هنرمندان این حوزه و ارگانهای دولتی نیز تلاش کردند بر محتوای دینی و آیینی و عقیدتی تاکید شود. از سوی دیگر این هنر از جمله هنرهای شهری است که حضور آن در شهر بازتاب دهنده فرهنگ، هویت ملی، حیات جمعی شهری، تبلیغات و همچنین بیانگر رویکردها و پیامهای اخلاقی است. دیوارنگاری معاصر در شیراز تاریخچه دور و درازی ندارد. عادل یزدی هنرمند و نقاش معاصر که بومی شهر شیراز است، در شهر شیراز چند مجموعه دیوارنگاره شهری با عناوین «زیارت»، «زیبایی عاشورا»، «کوچه گالری شیراز» را خلق کرده است. پژوهش حاضر این پیش فرض را دارد که این دیوارنگاره ها علاوه بر آنکه دارای پیامهای مختلف دینی و آیینی است، از منظر شهری نیز دارای زیباییهای بصری ملهم از نقاشی ایرانی است. و علاوه بر آن پژوهش حاضر تلاش دارد که به کارکردهای اجتماعی این دیوارنگاره ها از منظر محتوایی و فرمی بپردازد. در اینجا باید اشاره کرد که هنر زمانی دارای کارکردی اجتماعی است که اولاً بر رفتار جمعی مخاطبان اثرگذار باشد، یعنی دارای بعدی اخلاقی است که ممکن است مخاطب را تذییر یا تنویر نماید. او را ارتقا دهد و نگاهش را به دنیا و به شهر و حتی زندگی شخصی خود متفاوت کند. دوماً در شیوه و نوع خلق به گونه ای باشد که در مکانهای عمومی و در معرض دید اجتماع باشد که در اینجا دیواره نگاره در سطح شهر و عموماً در مسیر پر رفت آمدترین قسمت شهر خلق یا نصب می شود. نمونه های انتخابی برای تحقیق حاضر دارای چنین خصیصه ای نیز هست و سوم اینکه بیانگر وجوه جمعی هستی انسانی باشد. اگر چه تمامی هنرها دارای وجوهی فردی و شخصی هستند ولی هنری که دارای کارکردی اجتماعی است، باید از نظر اجتماعی نیز بیانگر و بازتاب دهنده زندگی جمعی باشد. هنر در معنای اجتماعی آن علاوه بر آنکه جامعه را در خود منعکس می کند باید به نحوی باشد که از آن فراتر رود. مخاطب با آگاهی از اینکه عضوی از یک گروه اجتماعی است نسبت به اثر هنری واکنش نشان می دهد و آثار هنری (دیوارنگاره ها) نیز با هدف تاثیرگذاری بر رفتارهای اجتماعی پدید می آیند. کارکرد اجتماعی هنر به معنای تاثیر و تاثر جامعه و هنر از یکدیگر است. به بیان بهتر اگر هنری دارای فرم و محتوایی دینی بود، مطالعه آن به ما کمک خواهد کرد اولاً متوجه شویم که خود اثر توانسته محتوای دینی را چه در فرم و چه در محتوا بازتاب دهد و اگر موفق بوده، می توان برداشت و استنباط مخاطبان را نیز مورد مطالعه قرار داد. کارکرد علاوه بر موارد مشروحه، آثار و نتایج اجتماعی هنر دیوارنگاره را شامل می شود.

سوالات و اهداف پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخ به سوالات زیر است:

کارکرد اجتماعی نقاشی های دیواری انجام شده در شهر شیراز از جمله «زیارت»، «زیبایی عاشورا»، «کوچه گالری شیراز» چیست؟ و ویژگی های فرمی و محتوایی این سه اثر چگونه است و شیوه مواجهه مخاطبان و گردشگران با این آثار به چه شکل است؟ در واقع هدف پژوهش حاضر شناسایی و مطالعه مولفه های کارکرد اجتماعی دیوارنگاره های انجام شده توسط عادل یزدی در شهر شیراز است. علاوه بر آن مطالعه ویژگی های فرمی و محتوایی و شیوه مواجهه مخاطبان با این آثار نیز مورد توجه تحقیق حاضر است.

پیشینه پژوهش

در حوزه دیوارنگاره‌های شهری مطالعات بسیاری انجام شده است ولی تحقیقی وجود ندارد که مستقیماً با موضوع پژوهش حاضر یعنی دیوارنگاره‌های شهر شیراز مرتبط باشد.

احمدپاکزاد (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر نقش دیوارنگاره‌ها در هویت شهری انسانگرا» تلاش کرده است که یک چارچوب برای شیوه‌های هویتیابی مخاطبان از طریق دیوارنگاره شهری دست پیدا کند و علاوه بر آن مولفه‌های هویت در دیوارنگاره‌ها نیز بررسی شده است. اصغر کفشچیان در دو مقاله «چگونه یک نقاشی دیواری را ساماندهی کنیم» (۱۳۹۵) و «بررسی ویژگی‌های نقاشی دیواری» (۱۳۹۳) به بیان خصوصیات و ویژگی‌های نقاشی دیواری و چگونگی خلق آن پرداخته و دیوارنگاری را عنصر مهمی در فرایند زیبایی و هنر معاصر شهری می‌داند. مریم رحمن‌ستایش و معظم خسروجردی (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی دیوارنگاره‌های دوره زندیه شیراز»، دیوارنگاری را یکی از شیوه‌های متداول تزئینات معماری در بناهای زندیه می‌دانند و در این پژوهش به دیوارنگاره‌های بناهای دوره زندیه در شیراز از جمله ارگ کریمخان، عمارت کلاه فرنگی، باغ جهان نما، هفت تنان و عمارت دیوانخانه پرداخته شده است. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که نقوش به کار رفته در این بناها لزوماً کارکرد اختصاصی ندارد و بعضی از این نقوش بیانگر باورها و اعتقادات عارفانه است. قابل ذکر است تحقیقات اشاره شده از بعد نظری در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

ادبیات تحقیق

نقوش دیوار نگاره‌ها باید رابطه پیوسته و معنی داری با محیط اطراف خود در بیانی کلی با روح فرهنگ شهر داشته باشد. این پیوستگی در ادراک مخاطب دیوارنگاره بسیار موثر است. یکی از ویژگی‌های مهم هنر کارکرد اجتماعی آن است. در منظری کلان همه هنرها چون برای مخاطبی خلق می‌شوند دارای کارکردی اجتماعی هستند. هنر در عین حال که دارای یک رابطه درونی با خالق خود است ولی در ذات خود همیشه در پی واکنش اجتماعی و پذیرش عمومی بوده است. کارکرد اجتماعی هنر مخاطب محور است و نوع رابطه اثر با مخاطب در این نظریه بسیار مهم تلقی می‌شود. مخاطب در این نظریه چن عضوی از گروه اجتماعی است نسبت به هنر و اثر واکنش نشان می‌دهد و واکنش او می‌تواند معیار ارزیابی از میزان تاثیر هر نوع هنر است.

دیوارنگاره‌ها چون در پیوند با شهر و زندگی شهری هستند، همیشه در پیوند با مردم شهر قرار دارند و این ارتباط و پیوند شکلی از ارتباط را ایجاد می‌کند که دارای کارکردهای مختلفی است. در این پژوهش توجه به محتوا و رویکردهای دیوارنگاره‌های شهری شهر شیراز مورد توجه قرار گرفته است.

هنرهای شهری دارای طیف گسترده‌ای از کارکردهای اجتماعی هستند. از کارکرد فرهنگی، هنری، اطلاع‌رسانی، آموزشی، زیبایی‌شناسی، هویت بخشی، اقتصادی، تبلیغاتی و سیاسی را می‌توان نام برد. این کارکردها دارای یک ارتباط مستقیم است که می‌توان در تحلیل دیوارنگاره‌ها از آنها استفاده نمود. با توجه به اینکه دیوارنگاره در یک مکان خلق می‌شود می‌توان براساس نظریات مختلف مولفه‌هایی را برای بررسی کارکرد اجتماعی آن مشخص نمود. در جامعه شناسی کارکرد به نتایج و آثار عینی پدیده‌ها یا ساختارهای اجتماعی اطلاق می‌شود. یعنی اینکه هر پدیده اجتماعی کارکرد معینی بر عهده دارد که به نحوی در دوام جامعه موثر است.

دیوارنگاره

نقاشی دیواری شهری از انواع دیگر نقاشی به واسطه ویژگی تبلیغاتی آنها، متمایز است؛ به عبارت دیگر آثار این هنر در مکانهای عمومی برای عموم مردم تولید شده اند (azadi, 2012) باید توجه نمود که «نقاشی دیواری در اعصار تاریخی، با آنچه ما امروزه به نام نقاشی دیواری میشناسیم دارای خاستگاه متفاوتی هستند و این خاستگاه در هر دوره بنا به شرایط و مقتضیات، دارای رنگ و بوی متفاوتی است. نقاشی دیواری بنا به محدوده تاریخی معناها و کارکردهای متفاوتی نیز دارد.» (جلالی فر، ۱۳۸۹)

در ایران نقاشی دیواری از نظر تاریخی دارای تباری بلند و عمیق است که در دوره‌های مختلف دارای کارکردهای مختلفی نیز بوده است. نقاشی دیواری از دیرباز ابزاری بوده برای ابلاغ پیام، کمک به معماری، زیباسازی چهره شهری و در نهایت رسوخ در روح روان مخاطبین گسترده ای که هر روزه در آمد و شد زندگی شهری نظرشان به نقاشی‌های دیواری می‌افتد. (شاملو، ۱۳۷۸)

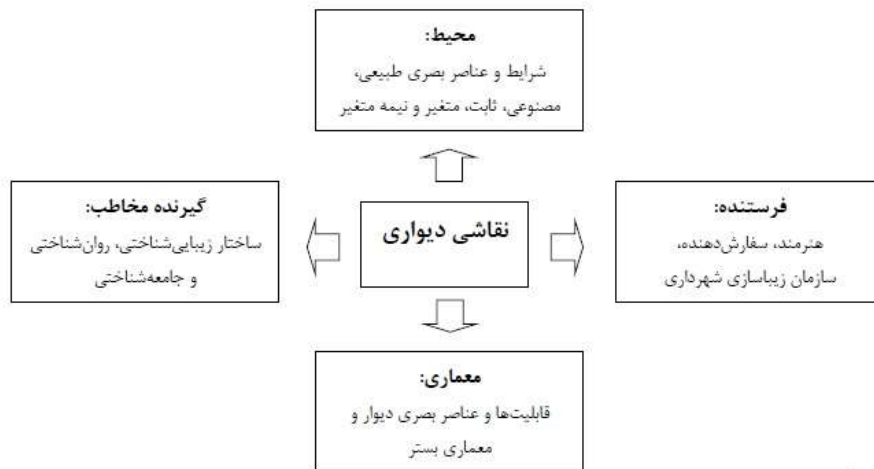
ویژگی‌های نقاشی دیواری

نقاشی دیواری، برخلاف نقاشی سه پایه ای، در تعامل میان هنرمند و دنیای شخصی او و در اثر جوشش احساسات درونی و دریافت های شخصی هنرمند از دنیای پیرامون شکل نمی گیرد، بلکه درگیر عوامل و پارامترهای فراوانی است که به انضمام آنها معنا پیدا می کند (کفشچیان مقدم، ۱۳۸۵)

نقاشی دیواری می تواند یا به طور مستقیم بر دیوار انجام شود، یا بر بستری دیگر اجرا شده، بر دیوار موردنظر نصب شود. به هر حال، اثر دیواری همواره تحت تأثیر مستقیم بستر خود، محیط و معماری بوده است و از زیبایی‌شناسی خاصی تبعیت می‌کند که نقاشی سه پایه فارغ از همه آنهاست (اخویان، ۱۳۹۰) نقاشی دیواری باید از یک سو، با عوامل بصری معماری به منزله عوامل و پارامترهای تأثیرگذار هماهنگ شود و از سوی دیگر، با ساختارهای زیبایی‌شناختی، جامعه شناختی و روان شناختی مخاطب، در مقام دریافت کننده اثر دیواری، هماهنگ شود (کفشچیان مقدم، ۱۳۸۵)

امروزه هنرمندان جهان برای خلق آثار دیواری خود تکنیک ها و مواد متنوعی به کار می‌برند (کفشچیان مقدم، 1383) مواد شناخته شده‌ای مثل شیشه، سفال، چوب و فلز و حتی مواد سیالی چون آب جاری، پوششهای گیاهان زنده و بسیاری مواد دیگر ... همه طیف گسترده‌ای از موادی را تشکیل می دهند که امروزه هنرمندان این عرصه به کار می‌برند (بریتانیکا، ۲۰۱۷)

موسوی‌لر و شمیلی (۱۳۹۰) به نقل از zehtab, 2001 در مقاله «ساختار بصری نقاشی دیواری در شهر تبریز» عوامل ساختاری و معنایی یک نقاشی دیواری را به شکل زیر طراحی کرده‌اند. نقاشی دیواری در یک محیط ثابت و لایتغیر انجام می‌شود و بخشی از معماری را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. در واقع نقاشی دیواری در بیشتر موارد به معماری اضافه می‌شود و همیشه جزئی از معماری شهری نیست. علاوه بر آن فرایند خلق آن نیز از سوی یک ارگان یا شخص سفارش داده شده تا برای مخاطب شهری در یک محیط شهری و بر روی یک معماری خلق گردد.

تصویر ۱ ساختار چهارگانه نقاشی دیواری، (موسوی لری و شمیلی، ۱۳۹۰)

می‌توان به صورت کلی در بحث کارکردهای اجتماعی دیوارنگاره مولفه‌های زیر را شناسایی کرد:

هویت‌مندی

زیبایی و تناسب

مخاطب‌مداری

هویت‌مندی:

هویت‌مندی در این پژوهش به معنای ارتباط میان دیوارنگاره با رویکردهای اجتماعی و فرهنگی جامعه است. شهرها نمود فرهنگ‌ها، باورها و تفکرهای هستند که ارتباط آنها موجب ایجاد حس تعلق در شهروندان آن شهر می‌شود. هویت در محیط‌های تجلی می‌کند که ارتباط منطقی و احساس تعلق خاطر بین فرد و محیط زندگی‌اش به وجود آید و این ارتباط بر اساس شناخت عمیق و تشخیص محیط باشد و توان درک تمایز آن محیط نسبت به محیط‌های دیگر را نیز داشته باشد.

زیبایی و تناسب

زیبایی و تناسب در دیوارنگاره‌ها، شامل همه عوامل فرمی از جمله رنگ، حجم، و اشکال و محتوایی موثر در شکل‌گیری یک دیوارنگاره است. زیبایی یک دیوارنگاره در زیبایی محیط موثر است.

مخاطب‌مداری

مخاطب‌مداری به این معناست که دیوارنگاره باید به نحوی خلق و ساخته شود که مخاطب شهری بتواند به درک صوری و محتوای اثر به آسانی دست یابد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف تحقیق کاربردی و از نظر نوع به صورت توصیفی-تحلیلی است. در گام نخست از دیوار نگاره‌های انتخابی، عکس‌برداری شد و بعد از آن از نمونه‌ها اطلاعاتی جمع‌آوری شد و در گام دوم از شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای در حوزه موضوع دیوارنگاره در جهت توصیف، تحلیل و تفسیر مناسب داده‌های انتخابی بهره گرفته شده است. تحلیل دیوارنگاره‌ها براساس، توصیف و بعد تحلیل پیش می‌رود. جامعه آماری تحقیق حاضر مطالعه سه دیوارنگاره «زیارت»، «زیبایی عاشورا» و «کوچه گالری نارنجستان قوام» است که توسط هنرمند شیرازی عادل یزدی انجام شده است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز بدین صورت است که ابتدا به توصیف دیوارنگاره‌ها براساس مشاهدات و عکس‌برداری‌ها پرداخته می‌شود و بعد از آن به شیوه مواجهه هنرمند با موضوع انتخابی، فرم اثر و شیوه‌های نقاشی دیوارنگاره‌ها، نوع کاربرد خطوط و رنگ و در ادامه به شیوه مواجهه مخاطبان مطالعه شده است.

یافته‌های تحقیق

دیوارنگاره زیارت

تصویر ۱-۲ دیوارنگاره زیارت، منبع: نگارنده: ۱۴۰۳

دیوارنگاره زیارت، در سال ۱۳۹۷ توسط عادل یزدی در یکی از خیابان‌های مهم شیراز ترسیم شده است. خیابان هجرت شیراز، مسیری است که بیشتر گردشگران از طریق این خیابان می‌توانند به آثار توریستی و معماری مهم شیراز دسترسی داشته باشند. هنرمند در توضیح اثر خود در گفتگو با خبرگزاری مهر به تاریخ ۵ اسفند ۱۳۹۷ اینگونه درباره اثر خود توضیح می‌دهد:

کاری که من انجام دادم ۲ بخش را همراه خودش دارد؛ یک بخش تزئینی و چشم نوازی را همراه دارد و بخشی هم که بخش محتوایی است، داستانی است که بر اساس آن موضوع زیارت را انتخاب کردم. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷)

اثر زیارت ۲۰۰ متر مربع است و نقاش درخت سرو که نشان و المان مهم طبیعی و هنری شیراز را انتخاب کرده است. در اثر سه سرو وجود دارد که سه فرشته را همراهی می‌کنند. عدد سه به این دلیل انتخاب شده است که طبق فرهنگ عامه اگر فردی به زیارتی از هر نوع آن نائل می‌شود معمولاً سه فرشته او را همراهی می‌کنند. از نظر ساختاری نیز موتیف‌های به کار رفته بیشتر از دوره قاجار الهام گرفته شده است. از گلیم و گبه و فرم‌های که به قول خود نقاش: «دست بافته‌های قشقایی و بقیه اقوامی است که در استان وجود دارند.» (گفتگو با هنرمند، خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷) زمینه کلی اثر رنگ اخرايي است. او در این زمینه توضیح می‌دهد:

«در حقیقت دارم از فرش به عرش نگاه می‌کنم یعنی دقیقاً از یک محیط کاملاً مادی و فیزیکی که محیط پیرامون اطراف ماست؛ به نوعی در آن واحد موضوع را از سوی فرد در حال حاضر برای جامعه تعریف می‌شود و از یک زمین داریم حرف می‌زنیم تا بعد به آن داستانی که فرشته‌ها و ملکوت هستند نزدیک شویم.» (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷)

اگر اثر حاضر با اثر دیگر هنرمند یعنی «زیبایی عاشورا» مقایسه شود می‌توان متوجه شد که اثر حاضر بیشتر المان‌های فرهنگی فرهنگ و مردم شیراز را در خود دارد و برخورد هنرمند با اثر آزادتر و روان‌تر است. این برخورد آزاد و روان اثر را به تناسبی خاصی رسانده است که انگار قرار است که اثر در طول نگاه مخاطب ادامه داشته باشد. هنرمند در این اثر به هویت قومی، محلی و فرهنگی شیراز توجه کرده است و در عین حال مخاطب را نیز به شکلی ویژه مورد توجه قرار داده است. این دیوارنگاره در مسیری خلق شده که از این مسیر مخاطبان و گردشگران به راحتی می‌توانند به عناصر معماری و گردشگری شهر دسترسی داشته باشند و به قولی افرادی که به زیارت -به معنی دیدن و تماشا کردن- شیراز آمده‌اند از این مسیر هم دیدن کنند.

دیوارنگاره «زیبایی عاشورا»

تصویر ۱-۳ دیوارنگاره زیبایی عاشورا، منبع سایت شیراز ۱۴۰۰

دیوارنگاره «زیبایی عاشورا» در میدان قصرالدشت شیراز بر روی یک دیوار بلند که ساختمانی مسکونی است، با اندازه ۱۵۸ متر مربع، ترسیم شده است. هنرمند خود این دیوارنگاره را یکی از مهمترین دیوارنگاره‌های شهر شیراز در حوزه بیان زیبایی عاشورا در حوزه اعتقادی و دینی می‌داند و در عین حال اشاره می‌کند که این اثر اولین نمونه از آثار شمایل‌نگارانه و مذهبی در شهر شیراز است. طبق مصاحبه هنرمند به تاریخ ۱۳۹۳ با خبرگزاری مهر فرایند انتخاب این اثر نیز قابل توجه است. این اثر از بین ۱۰ موضوع و طرح توسط سازمان زیباسازی شهر شیراز برگزیده شده و کارفرمای اجرای اثر نیز سازمان زیباسازی شهر شیراز است. از ویژگی‌های مهم این اثر که به نوعی ترکیب نقاشی سقاخانه و قهوه‌خانه‌ای است، عدم پرسپکتیو، نمای تخت شخصیت‌ها، ترکیب‌بندی به هم پیوسته و تزئینی بودن و به روایت‌های همزمان می‌توان اشاره کرد. این اثر که دارای محتوایی دینی، ایمانی و عقیدتی است و از مفاهیم و داستان‌ها و اعتقادات مردم الهام گرفته، اعداد مرتبط با رویداد عاشورا تصویر شده تا روایتی از ۷۲ تن از یاران امام حسین (ع) و افراد حاضر در روز عاشورا باشد. رنگ‌های استفاده شده در این اثر به نحوی است که پویایی و حیات همیشگی این واقعه پرشور در فرهنگ اسلامی و شیعی اشاره شود.

این دیوارنگاره از رویکرد تزئینی نقاشی ایرانی استفاده کرده تا از آن فراتر رود و بیانگر محتوایی دینی و اخلاقی باشد. محتوایی که از اعتقادات و باورها و دینی مردم الهام گرفته است. مخاطبان نیز وقتی با این اثر مواجه می‌شوند به راحتی آن را درک می‌کنند و حتی ایجاد فضاهای مربعی شکل باعث می‌شود که مخاطب اندکی بایستد و در اثر حاضر تأمل نماید.

یزدی در مصاحبه ای با خبرگزاری مهر از نوع ارتباط مردم با این دیوارنگاره اینگونه بیان کرده است :

«بیشتر بازخوردی که از این جریان دریافت داشته ام گرچه ممکن است با برخوردی کارشناسانه و تخصصی همراه نباشد، اما حاوی نکاتی است که نشان می دهد مردم و رهگذران کم و بیش آشنایی با هنر در فضای عمومی دارند و دغدغه هایشان حکایت از این دارد که خواستار زیباشدن محیط ها و مناظر شهری با استفاده از همگی هنرها هستند. یک راننده تاکسی که مسیرش از روبه روی این دیوار است به محض دیدن این نقاشی درخواست آن داشت که این کار را در خانه اش هم داشته باشد یا پیرزنی که هر روز حین کار دعای خیرش را نثار این کار می نماید.» (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۳)

کوچه گالری نارنجستان قوام

این مجموعه دیوارنگاره را نخستین کوچه گالری در ایران می دانند که در محله گودعربان جنب نارنجستان قوام با حمایت شهرداری شهر شیراز توسط عادل یزدی در سال ۱۳۹۸ خلق شده است. تنوع نقاشی ها در این کوچه گالری بسیار بالاست و به نوعی می توان گفت که هنرمند به دنبال مفهوم تقابل سنت و مدرنیته بوده است. رویکرد نقاش به مانند آثار قبلی او رویکردی ترکیبی است. یعنی علاوه بر آنکه در اثر خود از تزئین استفاده کرده است، تلاش برای رساندن مفاهیمی چون قومیت، تاریخ، انسان امروز، هویت را می توان به عینه در این آثار دید. مثلاً در یک دیوارنگاره (تصویر ۱-۴) هنرمند چهره های قاجاری را در میان انبوهی از گل ها و پیچک ها ترسیم نموده است. رنگ ها در ترکیبی از رنگهای زرد و سبز و قهوه ای دیده می شود که بیانگر توجه هنرمند به شیوه نقاشی دوره قاجار است.

تصویر ۱-۴ دیوار نگاره نارنجستان قوام، بخشی از اثر، منبع خبرگزاری مهر

در بخشی دیگر از اثر هنرمند چهره های قالب شده را بر دیوار چسبانده و بر روی چهره ها نیز خطوطی را ترسیم نموده است. چهره ها انگار در خوابی ابدی فرو رفته اند. چهره هایی که به نوعی می تواند نشان دهنده حضور ارواح افراد زیسته در شهر شیراز باشند. این چهره ها عموماً شبیه یکدیگرند و می توان زن و مرد را در این چهره ها تشخیص داد. (تصویر ۱-۵)

تصویر ۱-۵ دیوارنگاره نارنجستان قوام، بخشی از اثر، منبع: خبرگزاری مهر

در بخش‌های از اثر، نقاشی با در و دیوار و حتی پنجره ترکیب شده‌اند. انگار این اثر می‌خواهد به درون خانه‌ها نفوذ کند و بخشی از معماری و بخشی از ساکنان این خانه‌ها شود. هنرمند به نحوی آثار را نقاشی کرده که تقریباً ۱۵ دقیقه طول می‌کشد تا بتوان تمام آثار را مشاهده کرد. (تصویر ۱-۶)

تصویر ۱-۶ دیوارنگاره نارنجستان قوام، بخشی از اثر، منبع: خبرگزاری ایمن

نقاش علاوه بر آنکه تصاویر درخت، گل و اسلیمی‌های مختلفی را ترسیم کرده، بلکه تلاش کرده که داستان‌هایی که مربوط به مردم کوچه و بازار شیراز نیز هستند را روایت کند.

مثلاً در این بخش از دیوارنگاره (تصویر ۱-۷) که عروسی درخت نارنج نام دارد، داستانی عامیانه است که در بین کل مردم شیراز داستانی مشهور تلقی می‌شود. درخت نارنج در تمامی خیابان‌های شهر شیراز دیده می‌شود و حضور و وجود این درخت همراه است

با داستان‌های مختلف. در عروسی درخت نارنج، دختری می‌خواهد درخت نارنجی را به دلیل بی‌باری قطع کند. درخت نارنجی که به قولی نامهربان شده است. در این میان با وساطت همسایه‌ها درخت نارنج قطع نمی‌شود و برای دختر نیز در کنار این درخت عروسی برگزار می‌گردد. در این مراسم مردم به خانه کسی می‌رفتند که درخت نارنجش در آن سال میوه نمی‌داده است. مرد صاحب درخت به سمت درخت میرفته تا آن را قطع کند ولی همسایه‌ها با وساطت خود مانع قطع درخت می‌شده‌اند.

تصویر ۱-۷ دیوارنگاره نارنجستان قوام، بخشی از اثر، منبع: خبرگزاری مهر

نتیجه گیری

دیوارنگاری امروزه یکی از عناصر زیباسازی شهر تلقی می‌شود. زمانی که یک دیوارنگاره به صورت مطلوبی در پیوند با نوع زیست، باورها و عقاید و فرهنگ بومی مردم ساکن یک شهر باشد، دیوارنگاره از رویکرد تزئینی فراتر می‌رود و بیانگر روح و فرهنگ و باور مردم ساکن آن شهر می‌شود. دیوارنگاره‌های عادل یزدی دارای چند وجه از نظر اجتماعی هستند که در ادامه بدان اشاره می‌شود:

- هنرمند تلاش کرده است که باورها، اعتقادات، فرهنگ دینی و اعتقادی مردم شیراز را در دیوارنگاره‌ها منعکس کند.
- هنرمند تلاش کرده است که عناصر ایرانی و اسلامی در دیوارنگاره‌ها استفاده نماید. عناصر نقاشی ایرانی از جمله، انتزاعی بودن، تخت بودن چهره‌ها و خطوط، عدم استفاده از پرسپکتیو، رویکردهای تزئینی و توجه به جنبه‌های مختلف زیبایی اثر، تنوع رنگ‌ها و خطوط در این آثار قابل مشاهده است.
- هنرمند به کارکردهای دیوارنگاره توجه کرده است. مثلاً در کوچه گالری نارنجستان قوام، هنرمند در قسمت قدیمی و بافت تاریخی شهر شیراز به ارائه اثر پرداخته که هم بتواند از طریق این آثار آن بخش از شهر را از تخریب حفظ کند و هم بتواند به جنبه‌های زیبایی آن بافت تاریخی بیفزاید.
- توجه به علاقه مخاطب، مخاطب‌مداری نیز از دیگر مواردی است که هنرمند بدان توجه کرده است. مخاطب ساکن شیراز نسبت به داستان‌ها، و فرهنگ حاکم بر این دیوارنگاره‌ها آگاه است و مخاطب سایر شهرها نیز به نحوی از طریق این آثار مواجهه متفاوتی با شهر شیراز خواهد داشت.

منابع

- اخویان، مهدی، انگاره های خیال - نقاشی ایرانی: تأثیر واقع گرایی و واقع گریزی شعر و ادبیات بر نقاشی دیواری اما کن مذهبی شیعه در ایران، فصلنامه هنر ۱۳۹۰، شماره ۸۳ و ۸۴، صص ۲-۹.
- پا کزاد، احمد، درآمدی بر نقش دیوارنگاره ها در هویت شهری انسان گرا، نشریه علمی ترویجی پژوهش هنر، ۱۳۹۲، شماره ۱، صص ۵-۴.
- جلالی فر، فرزانه (۱۳۸۹)، از تاریخ نگاری تا دیوارنگاری تاریخی، روزنامه شرق، سزدهم مهر
- خبرگزاری مهر (۱۳۹۷)، فرشی از سرو زیر پای گردشگر، <https://www.mehrnews.com/news/4550715>
- خبرگزاری مهر (۱۳۹۳)، خلق بزرگترین نقاشی دیواری در شیراز به پایان نزدیک است، <https://www.mehrnews.com/news/2442692>
- خبرگزاری ایمنّا (۱۴۰۰)، کوچه گالری نارنجستان شیراز، <https://www.imna.ir/photo/552429>
- رحمن ستایش، مریم، و خسرو جردی، معظم، بررسی دیوارنگاره های دوره زندیه در شیراز. شباک، ۱۴۰۱، (پیاپی ۶۴)، ۴۷-۵۶.
- شاملو، غلامرضا (۱۳۷۸)، بررسی جنبه های تبلیغی نقاشی دیواری، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس
- عمادی، محمدرضا، آشوری، محمدتقی، کفشچیان مقدم، میزان انطباق پذیری نقوش و درون مایه های دیوارنگاره های دوره معاصر با معیارهای کیفی دیوارنگاری در فضاهای عمومی شهری اصفهان از منظر شهروندان، دوفصلنامه علمی-پوهشی مطالعات تطبیقی هنر، سال پنجم، شماره دهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۴
- غزائیان، مهین، و مهدی حقیقت بین. (۱۳۹۲). هنر زیباسازی فضای شهری با تکیه بر دیوارنگاری. مجموعه مقالات همایش علمی اولین دوسالانه دیوارنگاری شهری و گرافیک محیطی تهران: سازمان زیباسازی شهر تهران.
- کفشچیان مقدم، اصغر، چگونه یک نقاشی دیواری را ساماندهی کنیم، نشریه هنرهای تجسمی، ۱۳۸۵، شماره ۲۵، صص ۴۲-۵۰.
- کفشچیان مقدم، اصغر، بررسی ویژگی های نقاشی دیواری، نشریه هنرهای زیبا، ۱۳۸۳، شماره ۲۰، صص ۷۸-۶۷.
- موسوی لر، اشرف السادات و شمیلی، فرنوش، ساختار بصری نقاشی های دیواری تبریز، نشریه جلوه هنر، ۱۳۹۰، شماره ۸، صص ۵۳-۶۶.
- Azadi, Bahamin, (2012), Art | Painted Politics: The Mural in Modern Iran. ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. 'mural': www.britannica.com/EBchecked/topic/397882/mural.

Abstract

Today, Graffiti has a very different meaning and function from the past graffiti, which were mostly painted inside houses and on a part of the wall of important buildings. Graffiti give beauty to cities, and all the efforts of those involved in the implementation of graffiti are to somehow link the form and content of the mural with the urban culture and beliefs of the people living in the city. Adel Yazdi's graffiti painted in important areas and historical contexts of Shiraz have important social functions. In addition to creating identity, these murals have not ignored the identity of the city's people. Beauty and proportion, the use of Iranian and Islamic elements, attention to the local and ethnic culture of Shiraz, the beliefs and opinions of the people in this mural have been favorably noticed by the painter. The three murals "Ziyarat", "Beauty of Ashura" and "Narenjestan Qavam Gallery Alley Collection", despite their differences, represent a form of social life in the city of Shiraz, which has been flowing in the city over the years. The purpose of the upcoming article is to reach the social functions of the above-mentioned three graffiti, which was done through the descriptive-analytical method, library study and field observation of the works. The results of the research show that these three graffiti are related to the general and social culture of Shiraz city and every Shirazian and non-Shirazian audience can easily communicate with these works.

Keywords: graffiti, social function, Shiraz city, Ziarat graffiti, beauty of Ashura, Qavam Gallery Alley